

ОКУПАЦІЯ ТА АНЕКСІЯ КРИМУ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ У 2014 Р.: АКТ АГРЕСІЇ, ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ФАЛЬСИФІКАТ І МІЖНАРОДНИЙ ЗЛОЧИН

Гай-Нижник П. П.

Плануючи розчленування і поглинання України, у Кремлі цілком усвідомлювали, що найбільш вразливими в її державному організмі увесь час незалежності України були переважно російськомовні північно-східні, південно-східні терени та кримський півострів¹. Єдиним регіоном, який мав досить вагомий проросійський ідентичність і водночас був достатньо насичений кремлівською агентурою та озброєними підрозділами регулярної російської армії був Крим². Достеменно відомо, що російському вторгненню передувала активна пропагандистська кампанія, диверсійна й агентурна діяльність, насамперед у Севастополі, розгорнута задовго до початку лютевих подій безпосередньо спецслужбами РФ. Головним завданням агентів Кремля була деморалізація особового складу підрозділів ЗСУ та спонукання наших військових до відмови від озброєного спротиву агресору³. Одним з важливих об'єктів ідеологічного впливу стали частини та кораблі ВМС України, більшість з яких напередодні вторгнення базувалися у Севастополі (Північна та Стрілецька бухти) та в смт. Новоозерне (оз. Донузлав).

Окупацію Кремль почав готувати ще задовго до того, як у Києві перемогла Революція. Російські аналітики розуміли, що В. Янукович приречений і

реальна підготовка захоплення Криму почалася ще до грудня 2013 року⁴. Тим часом росіянами у Криму здійснювався детальний аналіз ситуації, вивчалися об'єкти стратегічної інфраструктури, готувалися карти, плани дій, формувалися спеціальні групи з місцевого населення (зокрема з офіцерів-відставників), що пройшли воєнний вишкіл. Уже з початку 2013 р. тривала лавиноподібна активізація російської розвідки, на порядок збільшилася кількість об'єктів літаками-розвідниками українського кордону, військово-морські навчання-маневри тощо. Усе це українські спецслужби фіксували, проте київська влада жодним чином не протидіяла і не готувалася до протидії подібним операціям і маневрам з боку Росії. Тоді ж російські військові отримали команду готуватися до можливого вторгнення.

Не зайвим у цьому контексті буде нагадати, що згідно з т. зв. Харківськими угодами, які свого часу підписав від імені України президент В. Янукович, чисельність російського угруповання військ у Криму була збільшена вдвічі, а співробітники ФСБ офіційно отримали дозвіл на легальну роботу на півострові. За підписаною В. Януковичем у Харкові угодою, росіяни могли мати в Криму контингент до 46 тисяч військовослужбовців. Важливим було й те, що в договорі не обмежувалося їх переміщення територією Кримського півострова. Як наслідок, Росія буквально за кілька днів наростила свій контингент до максимально можливої чисельності.

Вже у січні 2014 р., коли у Києві два табори готувалися до нової, більш рішучої сутички у боротьбі за владу, у Криму безпосередньо готувалися до його відторгнення від України. Саме тоді російські моряки інтенсивно замінювали бухти, чиновники і військовики проводили з населенням тематичні бесіди з приводу «як ви поставитеся до того, що Крим перейде Росії?»⁵, путінські агенти з київського СБУ саме до Криму (у Сімферополь) переправляли

¹ Дивіться: Гай-Нижник П. П. Росія проти України (1990–2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення. К.: «МП Леся», 2017. 332 с.; Гай-Нижник П. П. Руїнація і поглинання: плани керівництва Російської Федерації щодо розколу і зруйнування держави Україна (2014–2015 рр.). *Гілея*. 2018. Вип. 134 (№ 7). С. 358–370.

² Дивіться: Hai-Nyzhnyk, Pavlo. Basic Principles of the Strategy for De-Occupation and Reintegration of Crimea in the Context of National Security of Ukraine: Aspects of the Problem and Solution Areas / Гай-Нижник П. Основні засади Стратегії деокупації та реінтеграції Криму в контексті національної безпеки України: штрихи до проблеми й напрямки розв'язання. К.: «МП Леся», 2017. 105 с.

³ Від 1995 р. Україна переходила на контрактну службу в армії. Коли ж у 2003 р. термін служби солдат-строковиків скоротили до одного року, почалася катастрофа. У 2004 р. у Севастопольській бригаді тактичної авіації Військово-повітряних сил України був лише один (!) полагаджений літак (у лютому 2014 р. справних літаків було вже вісім). На кінець 2011 р. чисельність Збройних сил України була 184 тис. осіб, з них 110 тис. – службовці військоматів, систем управління та військової освіти, медичні працівники, оркестри, склади, арсенали... Тобто з 184 тис. осіб 110 тисяч, по суті, були обслуговуючим персоналом, на який і витрачалася більша частина військового бюджету України. Чисельність реальних бійців була усього 74 тис. осіб (авіація, радіотехнічні війська, сухопутні, ПДВ, ВМС тощо). У підсумкові виявилось, що у 2012 р. 40 тис. контрактників були не у бойових частинах, а працювали на складах, у військоматах, в органах військового управління тощо.

⁴ Дивіться: Гай-Нижник П. П. Росія проти України (1990–2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення. К.: «МП Леся», 2017. 332 с.; Гай-Нижник П. П. Українсько-російські міждержавні взаємини 2010–2012 років під час першого етапу президентства В. Януковича. *Гілея*. 2018. Вип. 135 (№ 8). С. 334–347; Гай-Нижник П. П. Українсько-російські міждержавні взаємини 2013–2014 років під час другого етапу президентства В. Януковича. *Гілея*. 2018. Вип. 136 (№ 9). С. 270–283.

⁵ Волошина Л. Факты, которые позволяют делать вывод о том, кто сдал Крым, а главное – когда. *Українські реалії. Інформаційне агентство*. 2015. 7 грудня. URL: <http://ukrtreal.info/ua/Like/73695-fakty-kotorye-pozvolayut-delat-vyvod-otom-kto-sdal-krym-a-glavnoe-kogda-voloshina>.

розвідувальну документацію. І ці факти не були таємницею, якщо, звісно ж, ними хтось переймався чи мав на увазі з огляду на турботу про національну безпеку і оборону держави. Ще 20 січня 2014 р. у Генштаб ЗСУ стали надходити відомості від розвідки, що у Криму є проблеми, а росіяни активізувалися. Тобто ще за місяць до втечі В. Януковича і початку кримських подій у Києві вже знали про те, що Росія готує військові акції на півострові, проте усі тоді переймалися боротьбою за владу!

Попри події у столиці, у Генеральному штабі ЗСУ на початку лютого 2014 р. все ж було розроблено план, і до Криму під виглядом навчань відправили розвідувальну роту 25-ї Дніпропетровської повітряно-десантної бригади та загони Кіровоградського та Очаківського полків спеціального призначення. Усього близько 300 осіб. Більше того, було підготовлено навіть план введення у Крим чотирьох батальйонів повітряно-десантних військ (тобто ще 1200 вояків). Після втечі В. Януковича про усі ці приготування до контрзаходів було прозвітовано новому командуванню Збройних сил України⁶.

Окупація Кримського півострова армією Російської Федерації почалася 20 лютого 2014 року. Підтвердженням цьому є також медаль «За повернення Криму», на якій датою початку анексії Кримського півострова вказано саме 20 лютого 2014 р. Вранці 24 лютого 2014 р. Росія почала перекидати «спецназ» у Севастополь. Цих автоматників без розпізнавальних знаків, у камуфляжах і масках журналісти влучно прозвали «зеленими чоловічками» на кшталт іншопланетян, які начебто і є, але офіційно – їх немає. Під явно надуманим приводом захисту російськомовного населення на півострові, Государственная Дума дозволила В. Путіну ввести війська на територію України. У порушення угоди про базування ЧФ РФ у Криму Кремль розпочав перекидати на півострів додатковий контингент своїх військ із бронетехнікою. Для цього, крім кораблів ЧФ, використовувалися великі десантні кораблі зі складу Балтійського й Північного флотів Росії, задалегідь спрямовані з північних морів та Балтики до Чорного моря. 26 лютого туди прибули перші два – «Калінінград» і «Мінськ». Починаючи з 26 лютого представники самопроголошеної кримської влади розпочали посилену агітацію українських військовиків за перехід на свій бік. Одночасно російський «спецназ» під виглядом представників «самооборони Криму» почав блокувати українські військові частини й кораблі.

Саме ці дні були визначальними у процесі захоплення українського Криму. На той час на півострові базувалися основні сили, корабельний склад, авіація, берегова оборона й авіація ВМС України з усіма

своїми складами матеріально-технічного забезпечення, службами та інфраструктурою. Насамперед, це 17 бойових кораблів і близько 20 суден та катерів забезпечення, до 30 літаків і гвинтокрилів, близько 40 танків, 90 БМП, 190 БТР і більш як 60 артилерійських систем і мінометів. Чисельність особового складу – 14 тисяч осіб. На початок березня основний корабельний склад ВМС України в Криму базувався у трьох місцях:

1. Севастопольська (Північна) бухта (корвет «Тернопіль», корабель управління «Славутич», морський буксир «Корець», буксир «Красноперекопськ»).

2. Стрілецька бухта Севастополя (підводний човен «Запоріжжя», ракетний корвет «Придніпров'я», ракетний катер «Прилуки», корвети «Хмельницький», «Луцьк», корабель управління «Донбас», гідрографічний катер «Сквира», рятувальний буксир «Кременець», пошуковорятувальне судно «Ізяслав», транспорти «Джанкой», «Судак», танкери «Бахмач», «Фастів», судно розмагнічування «Балта», судно контролю фізполів «Северодонецьк», кілекторне судно «Шостка», плавсклад «Золотоноша», буксир «Дубно», судно-сміттєзбирач U954, катер «Чигирин», навчальні катери «Сміла», «Нова Каховка», протипожежний катер «Борщів», водолазні катери «Ромни», «Токмак», санітарний катер «Сокаль», плавкран «Каланчак» і три малі катери.

3. Південна військово-морська база у с. Новоозерне на оз. Донузлав (корвет «Вінниця», морські тральщики «Чернігів», «Черкаси», рейдовий тральщик «Генічеськ», великий десантний корабель «Костянтин Ольшанський», середній десантний корабель «Кіровоград», протипожежний катер «Євпаторія», транспорт «Горлівка», морський буксир «Ковель», протидиверсійний катер «Феодосія», катер-торпедолов «Херсон», буксирний катер «Новоозерне» і навчально-тренувальне судно «Велика Олександрівка»⁷).

Вочевидь вихід кораблів ВМС України (а це, як вказувалося вище, не лише кораблі) у море під криттям авіації міг якщо й не здолати окупанта, то хоча б затримати повномасштабну операцію, дати час на передислокацію українських військ, підняти бойовий дух і психологічний стан воїнів та змінити хід подальших подій. Власне, такий імовірний сценарій міг надати час на мобілізацію українських і кримськотатарських добровольців, на оперативне переміщення частини українського спецназу і підрозділів ЗСУ, вироблення нових тактичних схем та прийняття бойових рішень. Зрештою, оборона Батьківщини – священний обов'язок, а вірність присязі – не порожні слова. І стосується цей небезпідставний закид передусім нового політичного керівництва держави Україна, Генерального штабу ЗСУ та командування ВМС

⁶ Новим міністром оборони України від 27 лютого 2014 р. став адмірал І. Тенюх, а керівником Генерального штабу від 28 лютого було призначено генерал-лейтенанта М. Куцина.

⁷ Гай-Нижник П. П. Росія проти України (1990–2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення. К.: «МП Леся», 2017. С. 204.

України! Подальший приклад рішучого опору окупантам на Сході країни та у тотальній війні 2022 р. є яскравим і переконливим прикладом, що ворог не зупиняється, якщо йому не чинити опір!

Близько 4 год. 30 хв. 27 лютого 2014 р. понад 100 озброєних автоматами, снайперськими гвинтівками, кулеметами та гранатометами військовослужбовців 45-го окремого полку спецпризначення повітряно-десантних військ (ПДВ) ЗС РФ, одягнутих у цивільний одяг та у повному бойовому екіпіруванні, застосовуючи вибухівку для відкриття вхідних дверей та світлошумові гранати для подолання опору охоронців приміщень, незаконно удерлися до будівель Верховної Ради АР Крим та Ради міністрів АР Крим у Сімферополі й підняли на будівлях російські// прапори. На території Криму були помічені численні озброєні особи у військовій формі без знаків розпізнавання. На військовій техніці і формі російських військових були завчасно замасковані усі тактично-розпізнавальні знаки. Утім у всієї світової спільноти не було жодного сумніву щодо приналежності цих вояків – то були спецпідрозділи Збройних сил Російської Федерації. Російський диверсант і терорист І. Гіркин в ефірі однієї з російських телепередач зізнався, що депутатів Верховної Ради Криму голосувати за рішення про відділення Криму від України насильно зганяли так звані «ополченці», а він особисто був одним з командирів цього «ополчення»⁸.

Згодом, 5 березня 2014 р., міністр оборони РФ С. Шойгу брехливо заявить журналістам, що у Криму російських військ немає. Мовляв, усі антиукраїнські дії з блокади кораблів і частин здійснювалися виключно так званою кримською «самообороною», а вже 6 березня Верховна Рада АР Крим під прицілами автоматів прийняла постанову про входження Криму до складу Російської Федерації та «Про проведення загальнокримського референдуму» 16 березня 2014 року⁹.

Правда ж виглядає наступним чином. В окупації брали участь, безпосередньо, 31-ша окрема гвардійська десантно-штурмова бригада повітряно-десантних військ, 45-й окремий гвардійський полк спеціального призначення ВДВ Збройних сил РФ (військова частина № 28 337), 18-та окрема гвардійська мотострілецька бригада, 58-ма армія Південного військового округу збройних сил Російської Феде-

рації, 98-ма гвардійська повітряно-десантна дивізія ВДВ (військова частина № 65 451), 76-та гвардійська десантно-штурмова дивізія ВДВ РФ, 15-та окрема гвардійська мотострілецька бригада миротворчих сил Російської Федерації (військова частина № 90 600)¹⁰.

Для виправдання введення військ у Крим та окупації півострова президент Росії В. Путін використав вигаданий власною ж пропагандою міф про українських націоналістів, які їдуть на півострів влаштувати погроми. Постійний представник Росії при ООН В. Чуркін заявив, що невідомі озброєні люди, направлені з Києва, намагалися захопити будівлі кримського МВС. Голова Ради Федерації РФ В. Матвієнко, яка миттю видала дозвіл на застосування російських збройних сил в Україні, сказала навіть про кількох загиблих, хоча це було брудною брехнею.

В. о. президента України О. Турчинов згадував про ті моменти вітчизняної історії: «Пам'ятаю свою розмову по телефону з держсекретарем Керрі. Я йому пояснюю, що у нас йде окупація території, йде реально війна. А він мені: «Зачекайте, давайте ми будемо розбиратися, експертів запросимо. Ми вас дуже просимо, не стріляйте, розумієте, росіяни ж тільки і чекають провокації, росіяни чекають від вас будь-якого пострілу, щоб розіграти Абхазький або Осетинський сценарій. Ми від вас дуже просимо витримки. За нашими даними, каже, це локальна проблема». І ось якраз, коли триває така розмова, мені заносять і кладуть на стіл роздруківку з інтернету, де написано, що російське Федеральне Зібрання прийняло рішення дозволити введення військ на територію України. І я кажу держсекретареві США, що у мене є підстави зробити висновок, що це не «локальна проблема», тому що Федеральне Зібрання РФ прийняло рішення про введення військ, а ви ж знаєте скільки сконцентровано російських військ уздовж нашого кордону. «Цього не може бути! Інформація об'єктивна?», – запитує. Відповідаю: «Об'єктивніше не буває. У них Федеральне Зібрання імпровізувати не може. Введення військ – рішення Путіна». Він каже: «Я терміново мушу повідомити це своєму президентові». На цьому наша розмова закінчилася»¹¹.

Росіянами використано було й колишнього президента В. Януковича, який, прибувши на територію Російської Федерації у період від 27 лютого по 1 березня 2014 р., вступив у злочинну змову з не встановленими представниками влади РФ, які спільно з міністром оборони РФ С. Шойгу і В. Герасимовим

⁸ Гіркин признался, что депутатов Крыма насильно сгоняли голосовать за отделение от Украины. *Главком*. 2015. 24 січня. URL: <https://hvylyu.net/news/digest/girkin-priznalsya-cho-to-deputatov-kryima-nasilno-sgonyali-golosovat-za-otdelenie-ot-ukrainyi.html>

⁹ Дату т. зв. референдуму змінювали двічі: спершу його було перенесено на 30 березня, а вже потім – на 16 березня. Також було змінено й формулювання питання – замість розширення автономії вже йшлося про приєднання Криму до складу Росії. Фактично, обидва «альтернативні» питання були сформульовані так, що виключали приналежність Криму до України. Водночас, за українським законодавством, оскільки Україна є унітарною державою, питання про відокремлення регіону може бути вирішене лише на національному референдумі.

¹⁰ Дані були встановлені й доведені слідством військової прокуратури України. Про це, зокрема 1 жовтня 2016 р. доповів в ефірі програми «Київ-Донбас» «Громадського радіо» військовий прокурор Р. Кравченко.

¹¹ Так починалась війна: Інтерв'ю с Александром Турчиновым (интервью взял Ю. Бутусов). *Цензор.Нет*. 2014. 24 октября. URL: https://censor.net/ru/resonance/308694/tak_nachinalas_voyina_intervyu_s_aleksandrom_turchinovym

вчиняли злочинні дії з метою зміни меж території України шляхом агресії та неоголошеної війни. 1 березня 2014 р. В. Янукович, всупереч постанови Верховної Ради України від 22 лютого 2014 р. (№ 757-VII), написав письмову заяву, адресовану президентові Росії В. Путіну, у якій, зокрема, зазначав: «Як законно вибраний президент України заявляю. Події на майдані, незаконне захоплення влади в Києві, призвели до того, що Україна опинилась на порозі громадянської війни. В країні правлять хаос та анархія, життя, безпека і права людей, особливо на південному сході і в Криму, – під загрозою. Під впливом західних країн здійснюється відкритий терор і насилля, люди переслідуються за політичними і мовними ознаками. У зв'язку з цим звертаюсь до Президента Росії В. В. Путіна з проханням використати Збройні сили Російської Федерації для відновлення законності, миру, правопорядку, стабільності і захисту населення України. В. Ф. Янукович 1-03-2014 р.».

4 березня 2014 р. на позачерговому засіданні Ради безпеки ООН постійний представник РФ в ООН В. Чуркін заявив, що В. Янукович дійсно направив В. Путіну вищевказане письмове прохання використовувати російські збройні сили «для захисту населення України». Як нині також відомо, у листопаді 2016 р. В. Янукович визнав, що справді писав подібного листа, але у Криму 2014 року, зауважуючи, що то «було емоційне рішення якимось чином вплинути на наступ незаконних військових формувань, на насильство в Донбасі»¹².

Насправді влада в Україні тоді була зосереджена в руках прем'єр-міністра А. Яценюка та в. о. президента України О. Турчинова, які, як справедливо відмітив Б. Біддер, у виданні «Der Spiegel», ніколи не мали слави радикалів. «Через пресинг Москви вони вже буквально притиснули до стіни, – відмічалось у статті. – Крім того їм необхідно не допустити банкрутства України, розкраденої Януковичем і його оточенням, перед ними стоїть завдання провести підготовку до оборонної війни з Росією, яка має значну перевагу над Україною»¹³.

На жаль, у Києві не відстежували рівень загрози та намірів ЗС РФ, не зуміли адекватно оцінити військово-політичну обстановку та ступінь розгортання подій і, як буде видно зі стенограми Ради національної безпеки і оборони України, яку чомусь було скликано аж 28 лютого, абсолютно не володіли ані ситуацією, ані інформацією щодо подій у Криму. Прикметно, що в. о. президента України О. Турчинов дізнався про події та висунутий росіянами українцям ультиматум скласти зброю в Севастополі аж

27 лютого о третій ночі, але дав команду не знищувати тоді ще нечисленного ворога, а лише захищати частини, кораблі, техніку тощо. Тоді ж він одразу ж подзвонив до президента РФ В. Путіна, з яким його навіть не з'єднали. Натомість голова Госдуми С. Нарішкін намагався робити вигляд, що не розуміє в чому справа й не знає про те, що відбувається¹⁴.

На Печерських пагорбах панувала цілковита розгубленість, а військово-політичне керівництво держави було дезорієнтоване й, перебуваючи у стані психологічного пригнічення та розгубленості, морально і фізично було неспроможне приймати дієві рішення. Бездіяльність вищого політичного керівництва держави, яке (кожен поосібно й усі разом) фактично не виконало свого конституційного обов'язку, безумовно дезорієтувала військових Збройних сил України та її громадян, катастрофічно вплинула на подальший розвиток подій у Криму й дозволила агресору у стислий часовий проміжок, практично без суттєвих зусиль, не зазнаючи збройного опору, захопити увесь півострів.

Вночі з 27-го на 28 лютого російські військові почали перебирати під свій контроль летовища та аеропорти півострова, в тому числі й у Симферополі. Зовні об'єкти блокувалися ще й «активістами» в цивільному.

Українські ж війська на півострові не отримували з Києва жодних наказів, або мали вказівки виявляти витримку й не відкривати вогонь. Голова Верховної Ради України, виконувач обов'язків голови держави О. Турчинов лише 28 лютого аж на 11.00 год. призначив засідання Ради національної безпеки і оборони України у зв'язку з ситуацією в Криму. «На жаль, незважаючи на наші звернення і заяви, до ескалації цього конфлікту безпосередньо причетні військові Збройних сил Росії, які, незважаючи на попередження української сторони, зі зброєю пересуваються Кримом у напрямках, яких не узгоджено з українською стороною», – сказав О. Турчинов, відкриваючи засідання РНБО¹⁵. Єдина тема, яку було запропоновано до обговорення – «Про невідкладні заходи щодо забезпечення національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України»¹⁶. Окремої

¹² Янукович зізнався, що просив Путіна ввести війська в Україну. УНІАН. Інформаційне агентство. 2016. 25 листопада. URL: <http://www.unian.ua/politics/1645337-yanukovich-ziznavsya-scho-prosiv-putina-vvesti-viyska-v-ukrajinu.html>.

¹³ Bidder B. Putin stärkt seine wahren Feinde. *Der Spiegel*. 2014. 2. März. URL: <https://www.spiegel.de/politik/ausland/ukraine-krise-russlands-praesident-putin-staerkt-seine-wahren-feinde-a-956507.html>

¹⁴ О. Турчинов: При вторжении со стороны Чернигова, русские танки через пару часов могли быть в Киеве (інтерв'ю С. Кошкіної); *Lb.UA*. 2014. 27 июня. URL: https://lb.ua/news/2014/06/27/271204_aleksandr_turchinov_pri_vtorzhenii.html.

¹⁵ Засідання Ради національної безпеки і оборони (РНБО) України з приводу окупації Криму військами Російської Федерації (стенограма від 28 лютого 2014 р.) / Павло Гай-Нижник – доктор історичних наук. Особистий сайт. URL: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014\(02\)28.rnbo.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014(02)28.rnbo.php).

¹⁶ Відповідно до стенограми засідання РНБО України від 28 лютого 2014 р. на ньому були присутніми О. Турчинов (в. о. президента України), А. Яценюк (прем'єр-міністр), В. Наливайченко (голова СБУ), А. Аваков (в. о. міністра внутрішніх справ), І. Тенюх (в. о. міністра оборони), А. Дешиця (в. о. міністра закордонних справ), А. Парубій (секретар РНБОУ), В. Ярема, Ю. Тимошенко, В. Гвоздь, С. Кубів (голова Національного банку), В. Зайчук, О. Махніцький, А. Сенченко та інші.

уваги заслуговує факт зібрання такого важливого безпекового державного органу, як РНБО не у відповідному спеціальному приміщенні, а у не захищеній від прослуховувань і стеження будівлі Верховної Ради («у зв'язку з цейтнотом часу»). І це за умов війни, що розпочалася, та посиленої роботи в революційній столиці іноземних розвідувальних мереж!

Відкриваючи засідання, О. Турчинов довів до відома присутніх, що на порядку денному стоять питання «фактично прямої агресії проти України сусідньої держави» та сепаратизму, а також про ситуацію в АРК, про план заходів, як вжитих, так і тих, що необхідно негайно запроваджувати. При цьому в. о. президента України зауважив, що за «інформацією, яка надходить з різних джерел, військове керівництво Російської Федерації реально розглядає питання анексії Автономної Республіки Крим»¹⁷.

Голова СБУ В. Наливайченко доповів, що голова Верховної Ради АР Крим Константинов та новообраний прем'єр Аксьонов («ключові фігури Криму») перебували у повній співпраці, взаємодії і в плануванні з російськими військовими Чорноморського флоту. Він наголосив також на тому, що на півострові відбулося повномасштабне використання військовослужбовців РФ, на бік ворога перейшли військовослужбовці, спецпризначенці «Беркуту» та інші правоохоронці. Під контроль окупанта взято аеропорти та іншу транспортну інфраструктуру Автономної Республіки, а їхні дії, за словами В. Наливайченка, мали масову підтримку населення, яке було піддано надзвичайно потужній кампанії дезінформації і дискредитації з використанням кримських і російських ЗМІ.

У ніч після захоплення росіянами адміністративних будівель і об'єктів інфраструктури СБУ в координації з іншими правоохоронними органами та Міністерством оборони, перш за все, взялися інформувати тих, хто залишився вірним присязі, щоб не піддавалися на провокації й щоби не давали жодного приводу для стрілянини. Голова СБУ мотивував таку позицію прагненням «не допустити стрільби та жертв серед мирного населення або військових Чорноморського флоту Російської Федерації, щоб військовий тиск російських і проросійських структур не знайшов жодного виправдання для встановлення повного військового контролю Російської Федерації над об'єктами інфраструктури, військовими частинами України, або взагалі над всією територією Криму»¹⁸.

Стало відомо також, що 300 військових РФ захопили аеропорт «Сімферополь», який ззовні був також заблокований проросійською масовкою, а військовослужбовці РФ контролювали аерорух.

¹⁷ Засідання Ради національної безпеки і оборони (РНБО) України з приводу окупації Криму військами Російської Федерації (стенограма від 28 лютого 2014 р.) / Павло Гай-Нижник – доктор історичних наук. Особистий сайт. URL: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014\(02\)28.rmbo.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014(02)28.rmbo.php)

¹⁸ Там само.

Військовий аеропорт «Бельбек» був повністю оточений військовиками Чорноморського флоту РФ, по периметру також і технікою та важким озброєнням. Цивільну ж частину «Бельбека» зайняли російські військові. Вранці 28 лютого 11 російських військових гвинтокрилів у повному бойовому спорядженні підлітали до Сімферополя, з яких три приземлилися поблизу міста, а решта попрямували на Феодосію.

Міністр внутрішніх справ А. Аваков доповів, що рапорти на звільнення подали начальники Кримського і Севастопольського УМВС, що внутрішні війська (бл. 1 тис. осіб) і ППС службу несуть, але протидіяти росіянам не будуть, «Беркут» зі зброєю перейшов на бік ворога, і що більшість населення підтримує окупантів. У свою чергу в. о. міністра оборони І. Тенюх повідомив, що під прикриттям навчання ЗС РФ відбувається концентрація російських військ уздовж всього російсько-українського кордону. І їх мета – не просто демонстрація сили, але реальна підготовка до вторгнення... Міністр доповів, що на Київському, Харківському і Донецькому напрямках на той момент вже було зосереджено 38 тис. осіб, 761 одиниця танкової техніки, 2200 броньованих машин, 720 артилерійських систем та систем залпового вогню, також до 40 ударних гвинтокрилів, 90 гвинтокрилів бойового забезпечення та 90 літаків штурмової авіації. В акваторії Чорного моря на бойове чергування вийшло 80 військових кораблів ЧФ. Об'єкти ж у Криму захоплював спецназ, що пройшов бойовий вишкіл і військові дії в Чечні та інших гарячих точках Росії.

Того ж дня вранці, тобто 28 лютого, командувач ВМС України мав розмову з командувачем Чорноморського флоту РФ, який у прямій розмові, немов би дружньо, сказав: «Я не маю повноважень з Вами вести переговори, але скажу наступне. Ми підемо до кінця, – це перше. Друге. Всі війська приведені в повну бойову готовність. Третє, якщо ви нам не будете протистояти, то крові не буде і все обійдеться мирно»¹⁹. Тобто, ратував за цілковиту здачу і капітуляцію та перехід на бік Російської Федерації²⁰. Відтак І. Тенюх запросив дозволу на приведення Збройних Сил України у бойову готовність «ПОВНА», а також, «у випадку вторгнення, використати всі наявні екіпажі штурмової та бомбардувальної авіації для практичного, бойового застосування, які утримуються в готовності номер 2»²¹. Вини-

¹⁹ Засідання Ради національної безпеки і оборони (РНБО) України з приводу окупації Криму військами Російської Федерації (стенограма від 28 лютого 2014 р.) / Павло Гай-Нижник – доктор історичних наук. Особистий сайт. URL: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014\(02\)28.rmbo.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014(02)28.rmbo.php)

²⁰ Невдовзі 3 березня командувач ЧФ РФ А. Вітку у брутальній формі особисто висував подібний ультиматум українським військовим у Криму, виконання якого вимагав терміном до п'ятої години ранку 4 березня.

²¹ Засідання Ради національної безпеки і оборони (РНБО) України з приводу окупації Криму військами Російської Федерації (стенограма від 28 лютого 2014 р.) / Павло Гай-Нижник – доктор історичних наук. Особистий сайт. URL: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014\(02\)28.rmbo.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014(02)28.rmbo.php)

кає логічне питання: що означала фраза «у випадку вторгнення»?; чи в. о. міністра оборони усі попередні дії російських військ у Криму ще не вважав за вторгнення?; чи Крим вже не брався у розрахунок?

Тим не менш, доповідач повідомив, що з 11.00 ранку 28 лютого 2014 р. на території АР Крим було посилено усі пости охорони усіх військових частин для недопущення їх захоплення, але при цьому із заборонаю прямого збройного контакту. Отже посиленням вартим постам, у випадку штурму військових частин, було заборонено з Києва їх збройно обороняти!

Більше того, в.о. міністра оборони відверто повідомив учасникам засідання РНБОУ, що Україна не готова до повномасштабної війни. Обумовлення міністра було у тому, що з номінальних 15 тисяч повного складу військових у Криму, більшість є місцевими контрактниками, для яких служба – це заробіток, плюс молодь, строковики, які навряд чи воювали б. Тож готових виконати наказ щодо застосування зброї було б, на його думку, 1,5–2 тисячі максимум. З російського ж боку в Криму, окрім сил Чорноморського флоту, вже тоді бойова компонента перевищувала 20 тисяч осіб, при тому, що на півострів тривало постійне перекидання штурмових підрозділів збройних сил та спецназу ГРУ Генштабу РФ, збільшувалася кількість російських військових, бойової техніки та зброї.

Зважаючи на сказане, в. о. міністра оборони пропонував тягнути час в очікуванні жорсткої реакції світу й усього міжнародного товариства, а тим часом провести масштабні військові навчання, позаяк готовність більшості українських частин виконувати бойові завдання викликала великий сумнів. Крім того І. Тенюх запропонував запросити увійти в українські територіальні води американський штабний фрегат керованої ракетної зброї «Уілті», який того дня вийшов із Стамбула у Чорне море. Це, на думку адмірала, було б ознакою того, «що ми не одні», «це може зупинити Росію».

Очільник Міністерства закордонних справ А. Дешиця повідомив, що МЗС вже зробило відповідну заяву, передало ноту Росії й запропонувало провести двосторонні консультації. Був намір зробити також заяву про проведення консультацій на рівні міністрів закордонних справ у колі країн-підписантів Будапештського меморандуму. На тогоденній же зустрічі з міністрами закордонних справ «Вишеградської четвірки» усі висловили своє занепокоєння, проте про власні плани і дії ніхто не обмовився. Натомість усі просили Україну не робити поспішних кроків.

Своєю чергою прем'єр-міністр А. Яценюк, приймаючи думку про неготовність України до війни, про що знала й Росія, запропонував кілька першочергових кроків: 1) негайно звернутися до Ради Без-

пеки ООН, аби там терміново розглянули агресію Росії проти України; 2) скликати консультації в рамках Будапештського меморандуму; 3) запропонувати формулу щодо долучення ОБСЄ; 4) починати збирати відео- та фотофакти про російську агресію в Криму для представлення міжнародним партнерам України; 5) провести ідентифікацію осіб, які без розпізнавальних ознак зі зброєю захоплюють об'єкти в Криму, щоби мати фактаж про участь військових РФ в окупації Криму.

А. Яценюк вважав гіпотетично за можливе піти на поступки і фактично легалізувати кримський сепаратизм через переговори з кримськими колаборантами. Він, зокрема, заявив: «Якщо б у нас був варіант політичного рішення, [...] то видається, що правильне політичне рішення було б: розпочати переговори з тими, хто представляє сьогодні незаконно обрану владу в Криму з метою політичної стабілізації через прийняття Верховною Радою України нового Закону України «Про Конституцію Автономної Республіки Крим», який би передбачав формування самостійної системи фінансів, я її назвав би умовно самостійною, наприклад, залишення в розпорядженні бюджету Автономії податку на додану вартість, відрахування частини акцизного збору і вирішення так званих мовних, національно-культурних і етнічних питань»²². Прем'єр-міністр України вважав такий варіант як основний у вирішенні конфлікту, проте з прикрістю констатував, що його зупине Російська Федерація.

Виходячи з неможливості втілити такий задум у життя, ним було визнано, що другим етапом розвитку подій буде військовий конфлікт, який не стане «замороженим», а перейде в категорію «гарячих». Україна вести війну з Росією була ще не готова, тож А. Яценюк запропонував звернутися до партнерів України з метою забезпечення миру і стабільності в Чорному морі. Проте, згадавши про свою телефонічну розмову з віце-президентом США Д. Байденом, він мусив визнати, що в Америці поки що немає певної позиції щодо війни у Криму. Менше з тим, 28 лютого 2014 р., президент США Б. Обама заявив, що Сполучені Штати глибоко занепокоєні повідомленнями про військові пересування які здійснює Російська Федерація на території України і що будь-яке порушення суверенітету України та територіальної цілісності буде глибокою дестабілізацією, що не є в інтересах України, Росії чи Європи. «Це буде втручанням в українські справи, – заявив Б. Обама. – ...Сполучені Штати будуть разом з міжнародною спільнотою і завіряємо, що буде відплата

²² Засідання Ради національної безпеки і оборони (РНБОУ) України з приводу окупації Криму військами Російської Федерації (стенограма від 28 лютого 2014 р.) / Павло Гай-Нижник – доктор історичних наук. Особистий сайт. URL: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014\(02\)28.rnbo.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014(02)28.rnbo.php)

за будь-яке військове втручання в Україні»²³. Проте Захід, окрім підготовки обмежених санкцій і заяв протесту, фактично проковтнув окупацію Криму Росією. Зрештою, на тлі бездіяльності української влади та ЗСУ, інших дій країн Заходу, які не були пов'язані з Україною жодним військово-політичним договором, годі було й очікувати. В результаті у Заході було лише два напрямки реакції на таку позицію Кремля: реальні санкції проти Росії, або мовчки визнати нову роль Москви у Криму і при цьому змусити Київ до переговорів з Росією. Західні союзники, власне, обрали мікс із цих двох шляхів.

Тим часом на РНБО А. Парубій узагальнив пропозиції колег не менш узагальненими тезами, а саме: вимагати від гарантів нашої недоторканості та цілісності за Будапештським меморандумом виконати свої обов'язки; запросити присутність стратегічних партнерів України, що мають потужний військовий потенціал, про їхню присутність у Чорному морі, яка була би стабілізуючим фактором. Й, звісно, відновлення бойового рівня та потенціалу Збройних сил України.

Згадуючи про те засідання РНБО, інший його учасник, на той час уповноважений Верховної Ради за діяльністю Міністерства оборони (екс-командуючий Генштабом ЗСУ) ген. В. Замана доводив, що на ньому він ще раз нагадав присутнім про те, що в Генштабі вже є план введення чотирьох батальйонів повітряно-десантних військ у Крим, проте його пропозицію не підтримали.

Під час засідання РНБО України, В. Зайчук доповів О. Турчинову про терміновий дзвінок із Москви від голови Державної Думи РФ С. Нарішкіна. Після вимушеної перерви О. Турчинов повідомив присутнім: «Нарішкін передав мені погрози від Путіна. Вони не виключають, як він сказав, прийняття жорстких рішень щодо України за переслідування росіян та російськомовних. Мабуть натякають на прийняття рішення щодо введення військ не тільки до Криму. Передав слова Путіна, що якщо загине хоч один росіянин, – вони оголосять нас військовими злочинцями і будуть переслідувати по всьому світу. Я відповів, що, розпочавши агресію проти України, вони вже стали злочинцями і будуть відповідати перед міжнародним судом»²⁴.

Зрештою перед РНБОУ постало питання введення воєнного стану, яке здійняло суперечку між О. Турчиновим та Ю. Тимошенко, яка була катего-

рично проти такого кроку, заявляючи, що в Україні немає жодного шансу виграти в Путіна. Тоді ж вона промовила свій вже відомий вислів капітулянтки: «Жоден танк не повинен виїхати з казарми, жоден солдат не повинен підняти зброю, бо це означає програш. Ніякого воєнного стану і активізації наших військ! Ми маємо стати самою мирною нацією на планеті, просто поводити себе як голуби миру...»²⁵. Щоправда Україна тоді стикнулася й з небаченою байдужістю до її територіальної цілісності провідних країн світу, які закликали офіційний Київ не починати воєнних дій проти російської армії в Криму, аби не спровокувати її наступ ще й на континентальних теренах. Зрештою РНБО так і не запровадила в державі воєнний стан.

Концентрація ж вздовж усього кордону десантних і бронетанкових підрозділів Збройних сил Російської Федерації посилювалася. При цьому особлива небезпека була на чернігівсько-київському напрямку: в разі вторгнення вони могли бути в Києві буквально за кілька годин. А в Україні ніким і нічим було захищати кордон. Пізніше О. Турчинов виправдовувався, що розвідка доповідала, що росіяни готують провокації, аби загинули жителі Криму, щоб загинули російські військовослужбовці, які знаходилися там згідно з підписаним українсько-російським договором (це вони мали би використати як привід для вторгнення). Ними був відпрацьований детальний план відсікання Східної України по смузі Харків – Дніпропетровськ, а також окупації південних областей (Запорізької, Миколаївської, Херсонської та Одеської) з виходом на Придністров'я. Фінальна точка плану – захоплення охопленого заворушеннями Києва та реставрація маріонеткового режиму Януковича для прикриття агресії від обурення світової спільноти²⁶.

За таких обставин слід було визначитися з новим форматом, який дозволив би легітимно й оперативно здійснювати масову передислокацію військ для зайняття оборони вздовж російського кордону. Відтак було вироблено і затверджено низку рішень РНБО України, які б дали можливість невідкладно привести Збройні Сили України та відповідні військові формування у бойову готовність «Повна», здійснити уточнення Стратегічного замислу застосування Збройних Сил України, інших військових формувань і правоохоронних органів, уточнити план територіальної оборони України, невідкладно виділити необхідні фінансові, матеріально-технічні та

²³ *Barack Obama*. Statement by the President on Ukraine (February 28, 2014, The White House, Office of the Press Secretary). *The White House*. President Barack Obama. 2014. February 28. URL: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2014/02/28/statement-president-ukraine>

²⁴ Засідання Ради національної безпеки і оборони (РНБО) України з приводу окупації Криму військами Російської Федерації (стенограма від 28 лютого 2014 р.) / Павло Гай-Нижник – доктор історичних наук. Особистий сайт. URL: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014\(02\)28.rnbo.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014(02)28.rnbo.php)

²⁵ Засідання Ради національної безпеки і оборони (РНБО) України з приводу окупації Криму військами Російської Федерації (стенограма від 28 лютого 2014 р.) / Павло Гай-Нижник – доктор історичних наук. Особистий сайт. URL: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014\(02\)28.rnbo.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014(02)28.rnbo.php)

²⁶ Так починалась війна: Інтерв'ю с Александром Турчиновым (інтерв'ю взяв Ю. Бутусов). *Цензор.Нет*. 2014. 24 октября. URL: https://censor.net/ru/resonance/308694/tak_nachinalas_voyina_intervyu_s_aleksandrom_turchinovym

інші ресурси для належного забезпечення безпеки, прав та інтересів громадян України, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності державних кордонів України тощо. Міністерству закордонних справ України було доручено невідкладно звернутися до зовнішньополітичних відомств окремих держав – підписантів Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброю від 5 грудня 1994 року (Сполучених Штатів Америки, Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії), із закликом забезпечити безпеку України та провести відповідні консультації офіційних осіб в місті Києві, а Міністерству внутрішніх справ України – забезпечити посилену охорону об'єктів енергетики та критичної інфраструктури.

Було також створено Оперативний штаб з питань реагування на ситуацію в Автономній Республіці Крим та місці Севастополі на чолі з секретарем РНБО з включенням до його складу представників Кабінету міністрів України, МО, МВС, прикордонної служби, інших центральних органів виконавчої влади, СБУ, Генштабу ЗСУ, а також ГПУ, РМ АР Крим та Севастопольської міськдержадміністрації. Крім того, передбачаючи напад Росії на материкову частину України, було забезпечено можливості мобілізації серед населення і необхідної передислокації та перегрупування військ для захисту країни від вторгнення з боку Російської Федерації тощо²⁷.

У Криму ж невдовзі усі українські військові підрозділи були блоковані у своїх частинах і, піддані неймовірному психологічному тиску та під враженням, що материкова Україна залишила їх напризволяще, поступово деморалізувалися. Командувач ВМС України подав у відставку, а морально-психологічний клімат серед командування, як зазначав голова СБУ В. Наливайченко на засіданні РНБОУ, був «надзвичайно низький, якщо б не сказати, взагалі зрадницький»²⁸.

Тим часом, протягом місяця були розгромлені військові морські сили України²⁹. Крім того, починаючи з 1 березня Державною прикордонною службою України було зафіксовано 39 випадків порушення російською стороною міжнародних договорів, зокрема з питань: порядку заходження військових кораблів РФ (15 суден і кораблів), порядку здійснення польотів військової авіації РФ (14 випадків, 48 літальних апаратів), порядку пере-

тинання державного кордону України в пункті пропуску «Крим – Поромна переправа» (10 випадків). За цей час через зазначений пункт пропуску на територію України без відповідного дозволу перемістили 139 одиниць автомобільної, спеціальної й броньованої техніки ЗС РФ, у т. ч. 4 ракетні системи залпового вогню «Град», 6 бронетранспортерів, 111 вантажних, 6 спеціальних і 7 легкових автомобілів, 5 мікроавтобусів³⁰.

10 березня, всупереч досягнутим домовленостям між командуванням ВМС України і командуванням ЧФ РФ, російськими збройними спецпідрозділами було захоплено українську військову частину в м. Бахчисарай. Нападниками було застосовано автоматичну зброю в бік беззбройного особового складу частини. 12 березня українських військовослужбовців під загрозою розстрілів примушували до прийняття присяги народу Криму і переходу в не існуючі збройні сили Криму³¹.

При цьому російські військові об'єкти були і залишалися у безпеці, і нова українська влада все ще зобов'язалася дотримуватися усіх діючих міжнародних угод, у тому числі й тих, які стосувалися російських баз. Тож нещодавня зміна уряду в Україні не представляла небезпеку для законних інтересів Росії в такій мірі, що виправдовувала б її військове втручання, захоплення громадських установ і висунення військових ультиматумів частинам української армії.

Російські ж військові були виведені з їхніх місць дислокації, щоби захопити органи влади та об'єкти інфраструктури Криму. Наголошу також і на тому, що угода 1997 р. вимагала від Росії поважати територіальну цілісність України, а військові дії Російської Федерації в Україні були явним порушенням територіальної цілісності і суверенітету України. Уряд України, на противагу цьому, діяв стримано і шукав діалогу. Влада у Києві негайно вирішила направити до Криму в. о. голови Міноборони, щоб розрядити ситуацію. Дещо пізніше народний депутат П. Порошенко, що прибув з Києва, навіть не був допущений до будівлі Верховної Ради Криму для переговорів.

Заклик же кримського «прем'єра» С. Аксьонова до Росії втрутитися є й взагалі правовим нігілізмом. Міжнародне право не передбачає застосування сили у відповідь на залик регіонального уряду. Відповідно до Конституції України, тільки українська Верховна Рада може дозволити присутність іноземних військ на території України. Заклик незаконно обраного на свою посаду С. Аксьонова до президента РФ В. Путіна забезпечити «мир і спокій» в Криму, був цинічним жестом, що призвів до остаточної дестабі-

²⁷ Засідання Ради національної безпеки і оборони (РНБО) України з приводу окупації Криму військами Російської Федерації (стенограма від 28 лютого 2014 р.) / Павло Гай-Нижник – доктор історичних наук. Особистий сайт. URL: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014\(02\)28.mbo.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014(02)28.mbo.php)

²⁸ Там само.

²⁹ Заблоцький В. Тест на офіцерську честь. Військо України. 2015. 2 квітня; Костров В. Хроніка кримського протистояння. Віче. 2014. квітень. № 7.

³⁰ Костров В. Хроніка кримського протистояння. Віче. 2014. квітень. № 7.

³¹ Гайдук С. А., контр-адмірал. Заява командувача Військово-Морських Сил Збройних Сил України (13 березня 2014 р.) / Павло Гай-Нижник – доктор історичних наук. Особистий сайт. URL: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014\(03\)13.haiduk.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014(03)13.haiduk.php)

лізації. Тим не менш, 16 березня відбувся невизнаний «референдум» щодо статусу Криму, а вже 17 березня президент Росії ганебно визнав цей, ним же спланований, фарс і нібито «незалежну і суверенну» Республіку Крим. Того ж дня спектакль завершився, коли В. Путін підписав Розпорядження президента РФ «Про підписання Договору між Російською Федерацією і Республікою Крим про прийняття у Російську Федерацію Республіки Крим та утворення у складі Російської Федерації нових суб'єктів». Фактично ж, то було злочинне приєднання півострова до Росії з метою «узаконення» його анексії.

Слід зауважити й на іншому аспекті діяльності росіян у Криму за тогочасних подій – цинічно-аморальному. Так, наприклад, коли 20 березня, проломивши за допомогою бульдозера паркан, російські штурмовики увірвалися до розташування бази ВМС України у Новоозерному, попереду вони для власного прикриття пустили жінок і дітей! Вже за їхніми спинами йшли «козаки», «самооборонці» та автоматники. Такою ницою була тактика покидька Путіна, який не посоромився її навіть озвучити на одній із своїх прес-конференцій. Тим не менш, більшість українських військових були готові дати гідну відсіч окупантам, проте проти цього виступило командування військової бази, посилаючись на відсутність чітких інструкцій з Києва й поступово схиляючись до переходу на бік окупантів.

У відповідь, 20 березня Верховна Рада України прийняла Декларацію «Про боротьбу за звільнення України», у якій зазначала, що «уперше після завершення Другої світової війни загально визнані кордони Європи цинічно «перемальовує» країна, яка за багатосторонніми і двосторонніми договорами гарантувала територіальну цілісність України, недоторканність і непорушність її кордонів»³². Від імені народу України Верховна Рада України заявила, що «Крим був, є та буде в складі України. Український народ ніколи і за жодних умов не припинить боротьбу за звільнення Криму, якою б важкою і тривалою вона не була»³³.

За цим, фактично суто декларативним актом, 24 березня 2014 р. в. о. президента України О. Турчинов підписав указ про виведення українських військ з Криму й Севастополя. Це, власне, й усе на що у нього вистачило хисту і мужності... Чи не запізно?

Спостерігаючи бездіяльність української влади, Москва почала діяти ще зухваліше й відкрито. 17 березня 2014 р. Верховна Рада АР Крим під дулами російських автоматів проголосила незалежність Криму, а вже наступного дня у Москві було підписано т. зв. Договір про прийняття Криму до складу Росій-

ської Федерації. Вже наступного дня, 18 березня у Кремлі В. Путін спільно з самопроголошеними головою Ради Міністрів АРК С. Аксьоновим, спікером Верховної Ради АРК В. Константіновим, та самопроголошеним «головою координаційної ради зі створення управління з забезпечення життєдіяльності Севастополя» О. Чалим підписали т. зв. Договір про прийняття Республіки Крим до складу Росії, а 21 березня Рада Федерації Росії прийняла закон про ратифікацію Договору від 18 березня та закон про утворення нових суб'єктів федерації – Республіки Крим та міста федерального значення Севастополь, закріпивши незаконну анексію цих регіонів Росією.

До 26 березня окупанти захопили усі 193 дислоковані на території АР Крим військові частини ЗС України, включаючи кораблі й об'єкти ВМС України. Вартість військового майна, залишеного у Криму, оцінюється в 11,439 млрд доларів США. Із 14 тисяч особового складу ВМС України, за останніми даними, до 6 тисяч, переважно старші офіцери і контрактники, залишилися в Криму і частково перейшли на службу до агресора³⁴. 1 квітня Росія денонсувала усі договори та угоди з Україною щодо Чорноморського флоту³⁵.

Наголошу також і на іншому ганебному факті вже з новітньої (зовсім недавньої) української історії, коли Верховній Раді України довелося дочекатися російської військової атаки на Донбасі та ще й знадобилося майже два місяці з часу російського вторгнення у Крим і майже місяць від акту його анексії, аби лише 15 квітня 2014 р. ухвалити закон, яким Крим визнавався територією, тимчасово окупованою Російською Федерацією³⁶.

Невдовзі, у листопаді 2014 р. В. Путін заявив в інтерв'ю німецькому телеканалу ARD, що коли він чує претензії з приводу того, що Росія порушила міжнародне право, то нічого, окрім здивування, це у нього це не викликає. Нагадаю, що сучасне визначення поняття «агресія» було сфор-

³² Декларація про боротьбу за звільнення України (20 березня 2014 р.). *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 15. С. 580; *Верховна Рада України*. Офіційний сайт. 2014. 20 березня. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1139-18#Text>.

³³ Там само.

³⁴ Частина озброєння та техніки України вдалося пізніше вивести на материк, включаючи бойові літаки, бронетехніку й артилерійські системи, а також деякі кораблі і судна. Головком ВМФ РФ адмірал В. Чірков 1 квітня 2014 р. повідомив про рішення міністра оборони РФ передати Україні всі 79 кораблів і суден ВМС України, залишені у Криму. Фактично ж Україні повернули лише 30 кораблів і суден, які були застарілими і не мали бойової цінності.

³⁵ О прекращении действия соглашений, касающихся пребывания Черноморского флота Российской Федерации на территории Украины / *Государственная Дума*. Официальный сайт. URL: <http://asozd2.duma.gov.ru/main.nsf/%28SpravkaNews%29?OpenAgent&RN=484131-6&02>

³⁶ Невеличка, проте показова довідка: у січні–лютому 2015 р. Україна здійснила постачання на окуповану територію Криму товарів на 96,5 млн доларів США. Відповідні дані було наведено на сайті Державної служби статистики. Водночас, з території Криму на материкову частину України надійшло товарів на суму 4 млн доларів. З 27 вересня 2014 р. і до кінця лютого 2015 р. на територію анексованого півострова були ввезені товари загальною вартістю 526 млн 339 тис. доларів США. Зокрема, у 2014 році – на суму 430 млн 511 тис. доларів США.

мульоване ще у Лондонській конвенції, ухваленій 3–5 липня 1933 р. під егідою Ліги Націй 12-ма державами, зокрема СРСР – ініціатором і автором проекту тексту документа (правонаступником якого є Російська Федерація). Це міжнародний договір, що накладає на його підписантів конкретні міжнародно-правові зобов'язання. У його тексті визначено п'ять критеріїв агресії.

Конвенцією, зокрема, передбачено, що «нападником/агресором у міжнародному конфлікті буде визнано державу, яка першою здійснить одну з таких дій: оголосить війну іншій державі; вторгнеться за допомогою власних ЗС, навіть без оголошення війни, на територію іншої держави; нападе своїми сухопутними, морськими чи повітряними силами, навіть без оголошення війни, на територію судна чи повітряного судна іншої держави; піддасть морській блокаді береги або порти іншої держави; надасть підтримку збройним бандам, які, будучи сформованими на її території, вторгнуться на територію іншої держави, або відмовиться, незважаючи на вимогу країни, проти якої здійснено вторгнення, ужити на власній території всіх залежних від неї заходів для позбавлення згаданих злочинців усілякої допомоги чи заступництва»³⁷. При цьому додавалося, що «жодне політичне, військове, економічне чи інше міркування не може бути вибаченням чи виправданням агресії»³⁸. Конвенція 1933 р. є безтерміною та чинною нині для держав, що її підписали, та їхніх правонаступників / продовжувачів, зокрема й для Російської Федерації³⁹.

Ознаки і характеристики акту та поняття «агресія» чітко визначаються й Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 3314 (XXIX), яку було ухвалено 14 грудня 1974 року. У Резолюції, зокрема, зазначається, що «агресією є застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності чи політичної незалежності іншої держави...»⁴⁰. У ст. 3 вказаного документа наголошено на тому, що: «Будь-яка з наступних дій, незалежно від оголошення війни... кваліфікуватиметься як акт агресії: а) вторгнення або напад збройних сил (ЗС) держави на територію іншої держави, анексія із застосуванням

сили території іншої держави чи її частини; б) бомбардування... або застосування... зброї державою проти території іншої держави; в) блокада портів або берегів держави ЗС іншої держави; г) напад ЗС держави на суходільні, морські чи повітряні сили... іншої держави; г) застосування ЗС однієї держави, що перебувають на території іншої, за угодою з приймаючою державою, на порушення умов, передбачених в угоді...; д) засилання державою... збройних банд... або найманців... проти іншої держави...»⁴¹.

Крім того, 14 листопада 2016 р. Канцелярія прокурора Міжнародного кримінального суду в Гаазі оприлюднила свій Звіт про дії з попереднього розслідування щодо Справи «Становище в Україні», в якому, зокрема, зазначалося, що «ситуація на території Криму і Севастополя рівнозначна міжнародному збройному конфлікту між Україною і Російською Федерацією»⁴². Даний міжнародний збройний конфлікт почався не пізніше 26 лютого, коли Російська Федерація задіяла особовий склад своїх збройних сил для отримання контролю над частинами території України без згоди уряду України. Відтак право міжнародних збройних конфліктів може бути застосовано і після 18 березня 2014 р. тією мірою, в якій ситуація на території Криму⁴³ і Севастополя буде рівнозначна триваючому стану окупації. Встановлення ж факту правомірності початкової інтервенції, яка спричинила за собою окупацію, не є потрібним, позаяк для цілей Римського статуту збройний конфлікт може бути міжнародним за своєю суттю, якщо одна або більше держав частково

³⁷ Лоссовський І. Міжнародно-правовий статус Будапештського меморандуму: договір, обов'язковий для виконання всіма його сторонами. К., 2015. С. 18–19.

³⁸ Там само.

³⁹ Важливою особливістю цього документа є те, що він мав конкретне практичне правове застосування ще в грудні 1939 р., коли Генеральна Асамблея Ліги Націй, ідентифікувавши на його основі акти агресії СРСР проти Фінляндії (радянсько-фінська зимова війна 1939 р.), виключила Радянський Союз із Ліги Націй. Отже, Лондонська конвенція не є лише теоретичним документом, а й міжнародним договором, застосування якого мало суттєві практичні правові наслідки.

⁴⁰ Официальные отчеты Генеральной Ассамблеи, двадцать девятая сессия, Приложение, № 31. С. 181–182; Резолюция № 3314 (XXIX) Генеральной Ассамблеи ООН від 14 грудня 1974. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/aggression.shtml

⁴¹ Официальные отчеты Генеральной Ассамблеи, двадцать девятая сессия, Приложение, № 31. С. 181–182; Резолюция № 3314 (XXIX) Генеральной Ассамблеи ООН від 14 грудня 1974. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/aggression.shtml

⁴² Звіт про дії з попереднього розслідування (2016 р.) Справа «Становище в Україні» (Канцелярія прокурора Міжнародного кримінального суду в Гаазі), 14 листопада 2016 р. / Павло Гай-Нижник – доктор історичних наук. Особистий сайт. URL: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2016\(11\)14.gaaga.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2016(11)14.gaaga.php)

⁴³ Після прийняття Російською Федерацією на себе управління територією Криму близько 19 тис. жителів регіону стали внутрішніми переселенцями на основній частині держави України. При застосуванні російського законодавства на території Криму представники кримських татар та інші жителі Криму, що є мусульманами, зазнали утиску або залякування, включаючи низку таких заходів, як заборона на в'їзд на територію півострова, обшуки будинків і обмеження свободи слова, зборів і створення асоціацій. З березня 2014 р. у зв'язку з ситуацією в Криму зникло як мінімум 10 осіб. У більшості випадків було відомо, що передбачувані жертви протистояли окупації Криму, і їх викрадення пов'язувалися з діями воєнізованої групи «Кримська самооборона». Було повідомлено про декілька випадків передбачуваного жорстокого поводження в зв'язку з арештами і викраденнями, включаючи побиття, удушення і, як мінімум в одному випадку, загрози сексуального насильства. Кілька осіб з числа мирних жителів, які виступали проти референдуму 16 березня були заарештовані й утримувалися в ув'язненні з березня 2014 р. Є відомості, що вказують на недотримання належної правової процедури і права на справедливий судовий розгляд. Як повідомлялося, близько 179 осіб, позбавлених волі, були насильно переміщені з місць утримання під вартою в Криму в місця утримання під вартою на території Російської Федерації.

або повністю окуповують територію іншої держави незалежно від того, чи супроводжується окупація збройним опором.

Зрештою 16 листопада 2016 р. Генеральна Асамблея ООН схвалила резолюцію про права людини в Криму. У ній Росію названо державою-окупантом й зафіксовано міжнародне невизнання анексії півострова. Відповідне рішення під час голосування підтримали 73 країни (23 – проти). Наголошу, що це було вперше, коли у документах ООН Росія називається державою-окупантом, а АР Крим і м. Севас-

тополь тимчасово окупованою територією. Своєю чергою, 16 листопада 2016 р. президент РФ В. Путін підписав розпорядження про вихід Росії з Римського статуту Міжнародного кримінального суду, що де-факто є самовизнанням Кремля себе як держави – міжнародного злочинця.

Відтак зухвала окупація та нелегітимна анексія Криму Росією у 2014 р. є не лише відвертим актом воєнної агресії Російської Федерації проти держави Україна, а й доконаним історико-правовим фальсифікатом і доведеним міжнародним злочином.

Інформація про автора:

Гай-Нижник Павло Павлович,

доктор історичних наук,

заступник директора

Науково-дослідний інститут українознавства Міністерства освіти і науки України

18, вул. Ісаакяна, м. Київ, 01135, Україна

Information about the author:

Hai-Nyzhnyk Pavlo Pavlovych,

Doctor of Historical Sciences,

Head's Assistant

Research Institute of Ukrainian Studies of the Ministry of Education and Science of Ukraine

18, Isaakyan Str., Kyiv, 01135, Ukraine